

godina XXIX • broj 1 • Split 1994

DVA PORETKA I JEDNA PRIJETNJA

Jakov Jukić, Split

Od Drugog vatikanskog koncila Crkva je odlučila ne samo vjerno slijediti Biblijsku poruku i tradicijsku pouku, što je uostalom uvijek i činila, nego je preuzela obvezu stalnog čitanja znakova vremena. S tog gledišta trebalo bi odmah pitati: Je li i naša Crkva poduzela sličan napor čitanja znakova vremena? Usudio bih se reći da nije ili barem ne dovoljno jasno i očito. A ima se zaista mnogo toga otčitati, bilo u bliskoj prošlosti ili u teškoj sadašnjosti.

Tu su prije svega dva oprečna politička i društvena poretka. Socijalistički iz kojeg polako izlazimo, sporije nego što nestrpljivci očekuju, i kapitalistički u koji ulazimo, ali smo vrlo daleko od njega. A između ta dva poretka nahrupio je još i rat sa svim njegovim krvavim strahotama. O marksističkom socijalizmu, kao zbilji i ideologiji, nije rečena ni prva, a kamoli zadnja kritična i znanstvena riječ. Naravno, onom našem, s brojnim posebnostima i nevjernostima. Pobjijajući suvislost bivšeg poretka često smo padali u zamku nedosljednosti: upotrebljavali smo njegov ideološki govor, umjesto da primjenimo neovisni vrijednosni postupak. Nažalost, tu grešku ponavljamo i danas, iako su posve nestali razlozi koji su nas silili da u nužnoj obrani pristanemo na ideološki sukob. Prva žrtva te naopake optike bio je zaborav promjenâ u razvitku socijalističkog društva. Tako su razdobljâ boljševizma i posljednjih godina socijalizma potpuno vrijednosno izjednačena, kao da između njih uopće nije bilo nikakvih razlika. A ipak V. I. Lenjin nije E. Bloch, M. Suslov nije E. Berlinguer, B. Zihlerl nije V. Sutlić. Ne bismo jamačno ni mi voljeli da nam netko pomiješa inkvizitora Torquemadu s plemenitim Aldom Morom. A što tek reći o našim sve učestalijim napadajima na zapadnjačku civilizaciju, koji dakako imaju svoju čuvstvenu opravdanost, čija je

argumentacija gotovo doslovce posuđena iz marksističke radionice M. Horkheima i T. W. Adorna. Sviđalo se nekome ili ne, lijeva misao dio je moderne kulture; i tko želi ući u Europu, taj mora računati da je ne samo dobro poznaje, nego da je namjerno ne izobličuje.

Za one upućenije u suvremena duhovna i filozofijska kretanja, može osobito biti zanimljiva neomarksistička pozicija J. Habermasa koji u rastvarajućim tijekovima post-moderne zapravo jedini ustraje u obrani temeljnih odrednica prosvjetiteljstva u liku opće racionalizacije života. Na taj način, bez obzira koliko čudno izgledalo, marksizam je danas postao najupornijim zagovornikom opstanka građanskog društva, jer mu tek ono jamči ostvarenje idealnog komunikacijskog djelovanja koje je istoznačnica nekadašnje neotuđenosti i idealna svijeta.

S tim dakako ne želimo izreći puku pohvalu novijim strujanjima u marksizmu, nego samo upozoriti da su problemi mnogo složeniji nego što ih može predočiti nadiđeni politički ili ideološki pristup. Zato "lijevu" ponudu treba konačno početi prosuđivati kao svaki drugi politički prijedlog. Otuda ni prosudba o njoj ne bi smjela više biti ideološka. Na toj je crti upravo Crkva najviše pozvana da potiče stvaranje ozračja u kojemu će rasprava o političkim ishodima izgubiti svjetonazorsko obilježje i postati stvar osobne odgovornosti pojedinačna izbora u svakidašnjem političkom natjecanju. Opterećenost prošlošću, koja je obično ispunjena mržnjom i beskonačnim ispravkama povijesti, valja zamijeniti povjerenjem u budućnost. Kad se velike i moćne ideologije, bolje reći svjetovne religije, preoblikuju u obične i male političke stranke, znak je da prevaladava demokratizacija u društvu. A onda također nestaju razlozi za produžetak bivših sukoba. Od ljudi koji žele biti kršćanima i čija je poglavita dužnost opraštanje, razložno je očekivati da prednjače u tom smirivanju, a ne da raspiruju prijepore prošlosti. Znakovi vremena otkrivaju da Crkva nepotrebno odugovlači s prihvatom novoga koncilskog mentaliteta snošljivosti i prema onome što se već zbililo, a ne samo sada zbiva. Nitko naravno ne zagovara odustanak istraživanja povijesne istine, ali to nije istovjetno s neostvarivim pokušajem da se sve nepravde nanese kršćanima do kraja nadoknade. Ako budemo rane duže pamtitli od drugih, kako ćemo se još uopće razlikovati od nekršćana.

Toliko o prvom poretku. S drugim pak što nam dolazi u susret, kapitalističkim, stvar će ići mnogo teže i bolnije. Jer on nam dolazi u susret u jako primitivnim oblicima kao surovo natjecanje ili nemilosrdna utakmica na gospodarskom području i varljivo obećanje osobne sreće na ideološkom području. Nezgoda je u tome što o prošlosti kapitalizma sve znademo, ali ništa o mogućnostima da u nas uzme pravedniji tijek i ljudskije lice od onoga što je inače imao u povijesti zapadnjačkog društva. Pokazat ću to na primjeru napretka, koji bi u našim prilikama trebao biti ključnim poticajem razvoja, a u modernom kapitalističkom sustavu uzima obrnuto značenje, jer postaje uzrokom sve ozbiljnijih kriza i unutrašnje razgradnje.

Zamijećen je, naime, jedan doista zanimljiv fenomen: svaki razvoj učinkovitosti ima svoju granicu koju kada pređe počinje nužno proizvoditi protuučinke. Cijeli niz različitih pojava, što se otkrivaju u razvijenim industrijskim zemljama, uvodi brojne i dramatične isprekidanosti unutar modela jednosmjernoga i uzlaznoga razvoja, koji se inače nalazi u samim temeljima suvremenoga društva. U tome se prije svega pokazuje dvoznačnim brzi napredak tehnologije, jer istodobno poboljšava uvjete ljudskog življenja i prijeti opstanku samom tom življenju. Te se prijetnje osobito očituju u ekološkim opasnostima i problemima nadzora utjecaja tehnologije na okoliš. Dakle, industrijski razvoj proizvodi blagostanje, ali u isti mah ugrožava to blagostanje. Zato se moralna pitanja, u njihovoj društvenoj dimenziji, ne mogu jednostavno preskočiti kao da ih uopće nema.

S opisom tih nepovoljnih protuučinaka može se dalje nastaviti. Jedan od njih je u svakom slučaju suvremena kriza države u kapitalističkim sustavima. Država je, naime, imala biti središnja pravna i upravna ustanova, zadužena da u uvjetima slobodna tržišta osigura potporu, skrb i pravo društvenog sudjelovanja osobama što su "slabo prošle" na tržišnom natjecanju. A upravo se takva država blagostanja našla stisnuta između škara fiskalne krize - koja ograničava troškove države i uvijek rastućih očekivanja građana - i potrebâ što su doslovce izazvane i nadražavane spektakularnim potrošačkim ponudama. To je onda fatalno utjecalo na opadanje zanimanja za radikalniju političku zauzetost i širu društvenu solidarnost uopće.

I na drugim područjima se slično ponavljalo: povoljni se učinci umnažaju do stanovite granice ravoja, a onda počinju djelovati suprotni protuučinci. Kao u medicini ili farmakologiji. Taj se dijalektički razvojni krug ne može nikako preskočiti, usprkos najboljoj namjeri i pripremi. Jedan visoko učinkoviti i uvijek sve uspješniji gospodarski poredak nužno se sukobljuje s čovjekovim nesavršenostima svih vrsta. Kad razvoj u sebi ne bi nosio spomenutu entropiju iskazanu u pojavi protuučinaka, čovjekov bi napredak dosegnoo nebo. Uzmimo samo primjer urbanizacije, koji je možda najpoučniji. Pokazalo se kako ondje gdje gradovi prelaze određeni broj pučanstva i površinu prostora, pretvarajući se u megapolise, da se tamo uvijek javljaju pojave ozbiljna narušavanja društvene ravnoteže. To se poblizje očituje u slaboj funkcionalnosti javnih službi, bezimenosti i nesadržajnosti ljudskog življenja u velikim stambenim naseljima, neočekivanim pojavama pred-industrijskog siromaštva, provali prijestupništva, porastu devijantnih ponašanja i slično. Grad doduše pruža udobnost i nudi draž promjenjivosti dojmova, ali zauzvrat oduzima mnoge vrijednosti koje su selo ili gradić nekada pružale čovjeku: iskustvo zajedništva, mogućnost prijateljstva, odnos s prirodom, tišinu za sabranost i mir za razmišljanje.

S druge pak strane i industrijalizacija - kao obvezni dio modernoga društva - jednako urbanizaciji, proizvodi kroničnu nezaposlenost

koju u nedovoljnoj mjeri apsorbiraju uslužne djelatnosti i upravne službe. Slično je i s prometom, koji do stanovite razvojne crte olakšava kretanje, a onda se okreće protiv samoga sebe, jer cijela gradska područja postaju nedostupna vozilima zbog zatrpanosti i zakrčenosti protoka kretanja. Isto bismo mogli ponoviti za sredstva priocavanja, koja služe lakšem i bržem komuniciranju među ljudima, ali nerijetko postaju sredstvima manipuliranja, stvaranja lažnih potreba i hrana podljudskim pobudama, pa sada služe za promicanje ideologije nasilja, perverzije, okrutnosti, pornografije i zavodačenja. Ono što počinje kao veća sloboda, zna se izroditi u veće ropstvo.

Sve to pred našu Crkvu stavlja golemu odgovornost i zahtijeva od nje jasna moralna načela. Budući da većina teškoća što nas očekuju proistječu iz poretka liberalizma, bit će prijeko potrebno odgovoriti na pitanje o njegovoj pogodnosti. No, to se zacijelo više neće moći učiniti na predkoncilski način, osudom i izopćenjem, nego uspostavljanjem vrlo složenog i mnogoznačnog odnosa. Jer, kako istodobno poticati i oduševljavati ljude za tržišno gospodarstvo, a ne predočiti im sva nužna zastranjenja ili protuučinke što ih očekuju na kraju toga oduševljenja. Sloboda je svakako jako zahtjevna. Kardinal J. Ratzinger misli da se ona ne može održati sama od sebe nego tek pomoću morala. Ako ne uvaži dužnosti čovječnosti, sloboda se uvijek poništava u prekoračenju vlastitih granica i postaje ne-slobodom, što je samo općenitiji pojam za već spomenutu pojavu protuučinaka. Kraha i pada komunističkoga poretka neće nam zato sam od sebe stvoriti slobodnu dražvu i zdravo društvo. Praznina nastala padom bivšega sustava može biti ispunjena i još gorim sadržajima. Otud naposljetku i naše obveze glede čitanja znakova vremena.

Preostalo nam je još nešto reći o prijetnji, koja se zlokobno uvukla u prostor prijelaza između socijalističkoga u kapitalistički poredak. Jasno, riječ je o ratu koji je poremetio i onako teško stanje toga prijelaza. Rat donosi mnoga zla, ali je sigurno najgore ono što se najmanje vidi: mržnja. Razlila se ta mržnja posvuda, pa i u duše koje smatraju da su daleko od nje. Stoga Crkva ovdje mora biti na poseban način oprezna. Ako je za kršćanstvo najveća zapovijed ljubav, onda će za njega najveći grijeh biti mržnja. Znakovi vremena su nedvojbeni i očiti. Ima u zraku mnogo mržnje i malo je tko javno potiskuje. Dapače, javljaju se poneki svećenici i uzimaju ulogu propovjednika mržnje, sramoteći svoju Crkvu i vjernički narod. Doduše, nema ih baš mnogo, ali su vrlo bučni i zato se samo njih čuje. Nije sablazan u tome što govore svjetovnim jezikom nasilja i netrpeljivosti, jer je toga grijeha u Crkvi uvijek bilo, nego je strašno što Crkva - znači svi mi zajedno - šutimo i pristajemo na izjednačavanje s njihovom opasnom galamom. Ne uzvraćamo činom povijesne odgovornosti i ne svjedočimo dovoljno glasno da u našoj Crkvi ima dobrih ljudi koji su spremni pružati ruke pomirnice, a ne oštriti mačeve osvete. U mnogo nepovoljnijim prilikama, koncem godine 1941, imao je kardinal Alojzije Stepinac hrabrosti

javno prozboriti ove riječi proročkoga prijekora i osude mržnje, riječi koje i u naše dane ostaju poziv kršćanskim savjestima:

Na jednu bih vas stvar želio danas napose upozoriti, ako želite biti pravi kršćani, a to je ljubav prema bližnjemu, ljubav prema čovjeku bez razlike kako se zvao. U ovih zadnjih nekoliko desetljeća uspjele su razne bezbožne teorije i ideologije tako zatrovati svijet da je mržnja postala gotovo glavnim pokretalom svijeta ljudskih čina. Pogibelj je da i oni, koji se diču katoličkim imenom, da ne rečem i duhovnim pozivom, postanu žrtvom strasti mržnje i zaborava na zakon, koji je najljepša karakteristika kršćanstva, zakon ljubavi.

Nije li došlo doba da i mi počnemo - u skromnijem dakako dohvatu - iskreno, odvažno i kršćanski čitati znakove svojega vremena, usprkos svemu i svima. Riječi su ovo možda tvrde, ali ni prilike u kojima živimo nisu mnogo lakše.

Svim pretplatnicima i čitateljima

sretan Uskrs

želi

Uredništvo Crkve u svijetu